



Karen Ghonem-Woets, *Boeken voor de katholieke jeugd. Verzuiling en ontzuiling in de geschiedenis van Zwijsen en Malmberg* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel. Nieuwe Reeks 11; Zutphen: Walburg Pers, 2011, 256 p., ISBN 978 90 5730 714 6).

Karen Ghonem-Woets reconstrueert in dit boek de geschiedenis van Zwijsen en Malmberg, twee uitgeverijen met een uitgesproken katholiek profiel. De studie situeert zich op het snijpunt van historisch onderzoek, literatuurstudie en onderwijskunde. Verzuiling en ontzuiling staan centraal. In vijf afgebakende periodes, minutieus onderbouwd met cijfermateriaal, beschrijft Ghonem-Woets de transformatie van het bescheiden stichtelijke fonds van de Fraters van Tilburg, naar drukkerij R.K. Jongensweeshuis en vanaf 1959 Uitgeverij Zwijsen. De Fraters bouwen competentie op vooral wat betreft aanvankelijk lezen. Na 1970 zijn alleen nog professionele kinder- en jeugdboekenschrijvers actief in het fonds, De fraters blijven wel tot 1982 de enige aandeelhouders. Succesvolle leesseries als *Botjes* (1975), *Klimrek* (1978) en *De Leestrein* (1980) zijn levenbeschouwelijk neutraal.

Ook bij Malmberg is er tot 1945 een aanzienlijke inbreng van geestelijken. Naast de Broeders van Maastricht zijn dat bijvoorbeeld jezuïetenauteurs met wetenschappelijke werken, gebeden en devotieboeken. Al in de jaren zestig vaart de uitgeverij een meer neutrale koers met populaire huisauteurs als Paul Nowee (Arendsoog), Carel Beke (Pim Pandoer) en Esther Hagers (meisjesboeken). Vanaf de jaren zeventig krijgt jeugdliteratuur een educatieve invulling met vooral zakelijke boeken en leesseries.

Hoofdstuk drie is gewijd aan het leesonderwijs. De inleiding over de methode Hoogeveen (aap, noot, mies) is te breedvoerig, maar geeft wel goed aan hoe schatplichtig de katholieke uitgevers in deze beginfase aan anderen zijn. De strijd bare toon is opvallend. 'Wij katholieken vergenoegen ons niet met al dien neutralen kost', klinkt het bij de Fraters van Tilburg. In *Ik lees al* (1910) bidt de zesjarige Piet bij het opstaan, voor en na het ontbijt en natuurlijk ook tijdens de mis. Ook in *Zien en zeggen* (Malmberg, 1913) behoren kerkelijke rituelen tot de leesstof. 'Oom was ook in de mis' luidt de titel van een leeslesje. In de jaren dertig wijzigen de leesmethodes, maar de katholieke sfeer blijft bewaard. *Echt lezen* (Zwijsen 1932) en *Langs nieuwe wegen* (Malmberg 1932) gaan over katholieke gezinnen, biddende kinderen die de mis bijwonen en op vrijdag vis eten. De gekozen woorden (altaar, kruisbeeld, paus, engelbewaarder) en de illustraties ondersteunen het godsdienstonderricht. Vanaf de jaren vijftig verdwijnen de katholieke

woorden. Frater Caesarius Mommers neemt voor zijn structuurmethode *Zò leren lezen* (Zwijzen 1961) het sprookje Duimeliesje als uitgangspunt. De neutrale versie *Veilig leren lezen* (1963) bezorgt Zwijzen het marktleiderschap. Zwijzen dwingt andere uitgevers om op hun beurt nieuwe methoden en leesseries te ontwikkelen.

Het volgend hoofdstuk plaatst populaire helden in de kijker. Tussen 1926 en 1980 verschijnt bij Zwijzen de reeks *Puk en Muk* (Frans Fransen), een vrije bewerking van de Duitse verhalen van Carl Storch. De analyse toont de superioriteit en de onafhankelijkheid van verhalenverteller Fransen. Puk en Muk zijn geen ‘katholieke’ kabouters, al verraden kleine details zoals het missiebusje, de ideeën van hun geestelijke vader.

Arendsoog, alias hulpsheriff Bob Stanhope, het geesteskind van onderwijzer Jan Nowee, steekt zijn geloof niet onder stoelen of banken. Hij bidt, zoekt steun bij een missionaris, en gelooft rotsvast in de Voorzienigheid. Zijn kompaan Witte Veder bekeert zich. In de latere delen vervaagt het katholieke karakter. Als Paul Nowee na de dood van zijn vader de reeks voortzet, verdwijnt de Voorzienigheid voorgoed uit beeld. De stelling van Ghonem-Woets dat Zwijzen en Malmberg ‘aangepaste’ helden opvoeren dient genuanceerd te worden. Frans Fransen respecteert het sprookjesgenre en verraadt zijn katholieke achtergrond slechts zeer sporadisch. De licht moraliserende toon in verband met goed gedrag en wellevendheid is ook gangbaar in neutrale boeken uit die periode. Dat het katholieke stempel in de Arendsoog-boeken duidelijker zichtbaar is, heeft wellicht ook te maken met de slechte faam die cowboyverhalen genoten.

In de school- en jeugdboeken over geschiedenis vergelijkt de auteur de kijk van protestanten en katholieken op de middeleeuwen en de zeventiende eeuw. Vooral wat betreft de Opstand lopen de verzuilde opvattingen sterk uiteen. Vanaf de jaren vijftig vindt men een beter evenwicht tussen een confessionele en een nationale interpretatie van de geschiedenis. De eerste handboeken over aardrijkskunde zijn eveneens uitgesproken ‘katholiek’. Missionarissen zijn de eerste bevoorrechte ontdekkingsreizigers die kinderen kennis over vreemde landen en volkeren bijbrengen. De secularisering opent een wereldoriënterend en mondiaal perspectief.

Ghonem-Woets kadert het verhaal van Zwijzen en Malmberg in de bredere cultuurgeschiedenis met ondermeer aandacht voor de schoolstrijd en de discussies over de verantwoordelijkheid van katholieke intellectuelen. De koerswijziging vanaf de jaren zeventig, waarbij de uitgeverijen discreet de sporen van hun katholiek verleden uit catalogi en titelpagina’s wissen, wordt goed uitgewerkt. De dosering van achtergrondinformatie kon soms beter. De technische informatie over de leesmethodes en de uitweiding over Busch als voorloper van Storch zijn te lang. Anderzijds mochten de gelijkenissen en verschillen tussen beide katholieke uitgevers beter uit de verf komen. De informatie wordt wel aangereikt maar de lezer moet uiteindelijk zelf de synthese maken. Jammer ook dat het korte algemeen besluit opgaat in het hoofdstuk over aardrijkskundeboeken. Dat wekt onterecht de indruk dat het onderzoek als geheel niet tot samenhangende inzichten leidde. Niets is minder waar.

Het boek bevat een schat aan informatie over de verzuilde blik waarmee kinderen in de eerste helft van de twintigste eeuw via verhalen naar de wereld leerden kijken. Overall was er dat roomse aura dat roomse kinderen beschermdde en de juiste inzichten bijbracht, met de hulp van beschermengelen, heiligen, missionarissen of stoute kinderen die tot inkeer kwamen. In de coulissen van de uitgeverijen dachten pedagogen na over de kinderfantasie 'een gave Gods', maar ook over het gevaar van 'neutrale ontspanningslektuur'. De overtuiging dat alleen roomse boeken edelmoedigheid en de geestelijke levenskracht om 'vast te staan' kunnen opwekken, hield lange tijd stand. Cijfermateriaal toont aan hoe de tijdgeest en meer nog toenemende professionalisering en economische wetmatigheid vanaf de jaren 1970 het levenbeschouwelijke karakter van beide fondsen overschaduwden en ten slotte laten verdwijnen. Goed gekozen voorbeelden en illustraties onderbouwen het betoog en laten de lezer toe om in boeken te snuffelen en van de sfeer te proeven. Kleine anekdotes zoals de herinneringen van Kees Fens aan de broeders van Maastricht maken het verhaal concreet. Ghonem-Woets plaatst boeken zoals *Jongens van Sta-vast* (1925) en *Kleine Nellie van den Heiligen God* (1927) in een passend kader en haalt vergeten auteurs als Zr. Teresa of Mark Vendelier uit de schaduw.

Rita Ghesquière, K.U.Leuven